

Теоретичні, методологічні та прикладні проблеми усної історії

УДК 930.2:801.81](477)"19/20"

ВИСЛУХАТИ – ПОЧУТИ – ЗРОЗУМІТИ – ПЕРЕДАТИ: АКТУАЛЬНИЙ ДОСВІД СУЧАСНИХ УСНОІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

О. А. Коляструк

У статті йдеться про здобутки української усної історії від зародження до на сучасного періоду. Особлива увага звернута на публікації на основі усноісторичних джерел, які провідні вітчизняні та зарубіжні історики, соціологи, етнологи здійснили з використанням різноманітних дослідницьких інструментів і міждисциплінарних методик як про реалії радянського минулого, так і сучасних актуальних подій – Революції гідності та російсько-української війни 2014-2022 рр.

Ключові слова: усна історія, дослідницький проєкт, усноісторичні джерела, гуманітаристика, антропоцентричний підхід.

The article deals with the achievements of Ukrainian oral history from the beginning to the modern period. Special attention is paid to publications based on oral history sources, which leading domestic and foreign historians, sociologists, ethnologists carried out using various research tools and interdisciplinary methods both about the realities of the Soviet past and current current events - the Revolution of Dignity and the Russian-Ukrainian War 2014- 2022.

Key words: oral history, research project, oral history sources, humanitarianism, anthropocentric approach.

Усноісторичні дослідницькі студії, започатковані вітчизняними фахівцями на початку 1990-х рр. в умовах масштабних політичних та ідеологічних трансформацій, від самого початку розгорнулись як людино-орієнтований метод пізнання радянського минулого і були своєрідною відповіддю на кризу тогочасної гуманітаристики. Опертя на новий дослідницький інструментарій дозволило тоді звернутися до недавнього минулого, що виявилось поза офіційним академічним нарративом і не ввійшло до навчальних підручників, відтак було приречене на забуття й опинилося zagrożеним через замовчування, якби не звернутись до свідчень пересічних людей.

Так, у ранні 1990-ті рр. з зумисного небуття була піднята болюча тема радянської модернізації на селі й Голодомору 1932-1933 рр. На підставі зібраних тоді свідчень у 2003-2006 рр. були видані три документальні томи: «Український голокост 1932–1933: Свідчення тих, хто вижив» (упорядкування проф. Ю. Мицика). За ініціативою Б. Гудзяка був розгорнутий також музейно-архівний дослідницький проєкт «Образ сили духу: жива історія підпільного життя Української греко-католицької церкви 1946–1989 рр.». Прикметною ознакою обох проєктів була активна ініціатива і керівна організаційна підтримка з боку зарубіжних істориків, спонуканих особистим і науковим інтересом до української тематики.

Як метод історичної науки усна історія дозволила у 1990-ті рр. зберегти свідчення ще живих безпосередніх учасників історичних подій, «маленьких людей», які в офіційних джерелах були поглинуті загальною масою, перетворені на безликі статистичні одиниці. Завдяки усній історії минуле відкривалося через їх сприйняття і пам'ятання, набувало не тільки нового, більш повного змісту, а й повертало цих людей в історію свого народу.

Наступний етап у розвитку усної історії в Україні (кінець 1990-х – початок 2000-х рр.) характеризувався активною практикою методів та прийомів, властивих цьому напрямку, у різних ділянках. Новостворене Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького (1997) одним із завдань власної діяльності визначило вивчення історії краю шляхом запису особистих свідчень мешканців. Бердянські історики І. Лимар та В. Александрова ініціювали щорічні археографічні експедиції, матеріали яких згодом вилилися в солідну публікацію у багатотомній «Усній історії степової України».

На початку 2000-х рр. були реалізовані два різні всеукраїнські проєкти з усної жіночої історії (які, своєю чергою, були частиною ширших міжнародних проєктів з вивчення жіночого досвіду часів соціалізму). Широкомасштабний проєкт з вивчення досвіду примусової праці в нацистській Німеччині часів Другої світової війни був підтриманий Фондом «Пам'ять, відповідальність, майбутнє» (2005). На цьому етапі лідерські функції беруть на себе вітчизняні історикині Г. Грінченко, О. Кісь, К. Кобченко тощо.

Фактично у цей час поступово склалось розуміння специфіки застосування цього методу у посттоталітарному суспільстві та сформувався усвідомлення необхідності системного вивчення методології усної історичних студій, а також створення архівів для належного упорядкування, зберігання та удоступнення нагромаджених усної історичних джерел.

Копітка і різноманітна праця подвижниць і подвижників усної історії в результаті стала підставою для створення у 2006 р. Української асоціації усної історії (УАУІ). За висновком О. Кісь, перші два етапи розвитку усної історії в Україні поставили проблему її подальшої професіоналізації: зокрема вдосконалення методики інтерв'ювання і загальної методології досліджень в цілому, посилення теоретичної аналітики і якісне розширення тематики студій, міждисциплінарне взаємокомунікування істориків з соціологами, етнологами, культурологами, лінгвістами, фольклористами, психологами тощо, практичне використання і осмислення усної історичних досліджень у публічній історії, в меморіальній культурі і практиках комеморації [4].

Доробок українських дослідників відклався у низці видань за участі і підтримки УАУІ: збірники матеріалів конференції і семінарів, спеціальні тематичні числа академічних журналів «Схід Захід» (№11-12, 2008) та «Україна Модерна» (2007, №11).

Відтоді з року в рік коло фахової зацікавленості все більше розширювалось, поглиблювався ступінь вивчення поставлених проблем і варіанти їх осмислення та інтерпретації, оформлювались дослідницькі центри і осередки, вдосконалювався професіоналізм фахівців, які переконливо легітимували самодостатність усної документалістики в джерелознавчому арсеналі академічних істориків, практичній роботі викладачів вищих навчальних закладів, учителів, краєзнавців, журналістів, музейників. Прикметним є те, що поміж фахівцями з усної історії налагодився неперервний обмін думками і досвідом з актуальних для усіх тем і питань практики усної історії. Крім того, українські дослідники налагодили партнерський діалог із зарубіжними колегами в ролі самодостатніх дослідників.

Завдяки усної історичним джерелам картина радянського минулого істотно збагатилась, уточнилась, конкретизувалась, зазвучала (в прямому і переносному сенсі).

Усні історики реагували на суспільні виклики і громадської ініціативи, поступово доводячи важливість усної історії у формуванні історичної свідомості та культурної пам'яті.

Водночас завдяки зрослому суспільному резонансу дієвості усних студій в осмисленні минулого увиразнилися не лише нові оптики пізнання, а й нові запити на усноісторичні проєкти, спрямовані на пізнання «незавершеного минулого» – власне, на сьогодні з його громадянськими викликами, драматичними подіями, конфліктами ідентичнісного позиціонування в пострадянській Україні.

Особливого звучання ці питання набувають у часи суспільного піднесення чи протистояння в сучасній Україні, у період революційних криз, в умовах російсько-української війни. У таких обставинах суспільна рефлексія, громадянське розпізнавання своєї ідентичності актуалізує «пропрацювання» минулого як на рівні фахового історика, так і колективної спільноти в цілому. Відтак динамічний простір новітніх проєктів рекрутував до їх виконання фахівців різних галузей суспільних і гуманітарних наук і, відповідно, використання їх інструментарію та методик дослідження.

Яскравим прикладом реакції у цьому сенсі була наукова конференція «Усна історія і політичний ангажемент: (а)політичність усноісторичних досліджень в сучасній Україні» (м. Полтава, 17-18 грудня 2018 р.), що відбувалася за підтримки Представництва Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні і залучила не лише українських, а й зарубіжних фахівців. За її наслідками вийшла ґрунтовна збірка наукових статей «Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ – ХХІ століть» [6]. У цьому найменуванні виразно визначений вектор і простір наукової аналітики в сфері усноісторичної документалістики, оскільки на одному полюсі цього означення зафіксований спонукальний суспільний запит на посилену пізнавальну діяльність усних істориків («політичний ангажемент») в умовах загальної демократизації життя й антропологічного повороту в науці, а на іншому – чітко артикульовано засадничий застережний етичний імператив відповідальності дієвців усноісторичних досліджень («(а)політичність усноісторичних досліджень»). У нашому огляді зупинимось на окремих статтях цієї збірки наукових праць.

Збірка відкривається вступним словом наукового редактора видання Г. Грінченко «Питання, наративи, інтерпретація: усна історія як мистецтво балансу і взаємодії», в якому стисло проаналізовані основні тенденції розвитку усної історії в Україні та країнах постсоціалістичної Європи, простежені як спільні ознаки її трансформації, так і особливості, притаманні українським усноісторичним студіям новітньої доби. На переконання авторки, роль усної історії прикметно далася взнаки не лише в академічному середовищі, а й в суспільному житті країни. Цей феномен зумовлений назрілим і цілком артикульованим соціальним запитом, з одного боку, і суголосною готовністю академічної спільноти до відповіді на нього, з іншого.

Окрім редакторської, до збірника включені статті ще десятих авторок і авторів – фахових істориків, соціологів, культурних антропологів, етнологів тощо, які присвятили себе усноісторичним дослідженням. Предметне коло авторських студій охоплює різні проблеми: теоретико-методологічної організації і проведення усноісторичних проєктів (Г. Грінченко, Н. Отріщенко), в т.ч. «незавершеної історії сучасності» (Г. Боднар, М.-О. Кислий); культури і етики взаємодії інтерв'юера і наратора (О. Годованська); суперечливих і (не)закритих питань пам'яті (Е. Нарвселіус, Д. Титаренко, А. Усач); незнаного і неврахованого досвіду опору людини в радянській тоталітарній системі (Н. Ханенко-Фрізен, А. Добошевська, І.Єзерська-Вдовіна).

Львівська історикиня Г. Боднар у своїй статті «Сьогодні історія твориться в Україні...» вивчає і піддає осмисленню досвіди незавершених українських революцій та

війни за посередництва усних свідчень їх безпосередніх учасників, свідків і сучасників. Авторка виходить зі свідомої відповідальності професіонала максимально зберегти в національній історії не тільки факти і героїчні події Революції гідності і визвольної боротьби проти російської агресії на сході України, а й відстежує сучасний знаковий людський досвід з формування української нації, громадянської єдності, утвердження в суспільній культурі чеснот гідності і честі. В 2015-2018 рр. Центр усної історії та біографістики при кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка здійснив запис свідчень учасників Революції гідності, волонтерів та учасників бойових дій на сході. Вони стали джерельною підставою авторського аналізу Г.Боднар, яка насамперед підкреслює нагальність творення ґрунтовної усноісторичної джерельної бази революційних подій як якісно нового типу документації.

Авторка цілком свідома свого піонерського досвіду й відкрито проговорює складності його набуття. Велику увагу дослідниця присвячує особливостям «гарячих»/«свіжих» спогадів з їх детальними описами, невідрефлексованістю і неструктурованістю. Вони незамінні при здійсненні реконструкцій та вивченню досвіду. Виходячи з власної практики записування інтерв'ю, їх накопичення і архівування, вона вказує на множинність способів практикування методик усної історії та її теоретизації; уточнює прийоми роботи з ними, застерігає від однобічного і скороспішного статичного (висмикнутого) сприйняття, наголошує на варіантах верифікації здобутої інформації, осмислення реакцій відповідно до законів історичної психології і особливостей реакції людської психіки в екстремальних обставинах.

При здійсненні ретельного мікроаналізу текстів розповідей авторка водночас спонукає не лише до фіксування фактів, подій і людських реакцій в них, а до фіксування алгоритмів історичної смислографії з множинності свідчень, а також з'ясування не сказаного, але необхідного для відтворення і розуміння історичного контексту: «Для усного історика важливо вийти поза текст – вловити те, що текст не передає» [6, с. 38].

Соціологиня Н.Отріщенко поставила за мету проаналізувати досвід публічних усноісторичних проєктів в Україні на міждисциплінарному стикові методик істориків та соціологів[5]. На її переконання, усна історія не тільки має функції джерела, інструменту академічних студій, а й через міждисциплінарні проєкти виступає потужним дівцем соціальної активізації: запитальні ініціативи «середовища» не лише гостро актуальні, а й віддзеркалюють його («середовища») культурну компетентність і когнітивну спроможність.

Авторка відстежує, що сучасний зрослий інтерес суспільства до власної історії є непідробним свідченням зміцнення громадянськості на рівні не лише академічних кіл та інституцій, а й на людському – індивідуальному, персональному рівні, при цьому не егоїстичному, а інтегрованому в колективне свідоме. Дослідниця показує, що публічні усноісторичні проєкти з їх прицілом на долання мовчання і надання голосу деколонізованій пам'яті успішно працюють на руйнування старих парадигм і концепцій, неспроможних розкрити сутності історичного минулого з позицій людини (як об'єкта і суб'єкта історії).

Друга частина збірки під назвою «Минула епоха, «зниклі» люди: місця, особи і (по)дії» вмістила неординарні усноісторичні проєкти стосовно радянського минулого, яке потребує поглибленого вивчення з нових позицій. Варто особливо зупинитися на статті Н. Ханенко-Фрізен, професорки української культури та етнографії ім. Гуцуляка, директорки Канадського інституту українських студій (Університет Альберти, Канада) [8]. Вона добре знає своїми дослідженнями процесу деколективізації у 1990-ті рр., на підставі тривалого і масштабного (за охопленням і за кількістю вислуханих розповідей) усноісторичного дослідження доводить не тільки повторну травматизацію (слідом за радянською

колективізацією 1930-х рр.) «розколгоспненням», а й пропонує знайти чинники стійкості селянства при повному перекроюванні фундаментальних засад їх життєвого середовища.

У третьому блоці публікацій «Нескінчена пам'ять, невичерпні сюжети: нові герої і нові паралелі воєнних історій», що присвячений болісним сторінкам минулого і сучасного України – спогадам про Другу світову війну і рефлексіям сучасної російсько-української війни, виокремимо статтю докторанта Українського католицького університету (м. Львів) А. Усача, що виконана на основі неєврейських усноісторичних свідчень про трагедію Голокосту і стосується проблеми колаборації українців у злочині нацистів[7]. Цінність розвідки визначається тим, що, по-перше, автор пропонує до осмислення складну, раніше табуовану, незручну для розгляду проблему, але яка має бути опрацьована у вітчизняній історіографії. По-друге, фіксування спогадів цих очевидців-свідків трагедії Голокосту вкрай важливе через те, що їх коло вже надто невелике, а їхній вік і стан здоров'я ще більше обмежують цю роботу. Хоча у назві статті «То були не німці...» виразно марковано їх винуватість, поле дослідницьких завдань значно ширше, ніж документальна констатація вини.

Автор свідомо обирає термін «винуватці», щоб позначити всі можливі форми співучасті місцевого населення у здійсненні Голокосту (від зазіхання на майно та його привласнення, доносительства, глуму, приниження і принагідного знущання, поліцейного нагляду аж до участі в акціях масового розстрілу), а з іншого боку, він загострює оптику аналізу через цю призму, оскільки вважає, що зведення провини до виконавського рівня є наперед виправдальним і конформістським у роботі з пам'яттю про трагедію в історії України, яка потребує безкомпромісного підходу в осмисленні. Авторіві йдеться як про інституційний рівень співпраці (поліцаї, охоронці), так і персональний (сусіди, колеги, (мало)знайомі тощо), оскільки наповнення парадигми «людський вибір – людський вимір» залишається актуальним в усі часи, а в наш (у зв'язку з російською воєнною агресією) і поготів, адже випробування на людяність у війні є не тільки кінцевим, а й повсякчасним.

За великим рахунком, усноісторичні спогади пересічних людей важливі не тільки для відновлення трагічних сторінок війни в їх повноті, а й для самих цих людей, що здійснюють роботу викриття, визнання й усвідомлення ганебного в історії спільного життя з іншим, приреченим на переслідування і смерть. Усноісторичні свідчення показують, що поведінка місцевих винуватців була загальновідомою серед неєврейського оточення аж до тогочасних рефлексій в сімейному колі.

У розвідці йдеться про виявлення мотивів підступного діяння і негуманного поводження, про причини толерування зла. Авторіві було вкрай важливим показати, що ксенофобні настрої і стереотипи є дуже живучими і токсичними. Підігрівання людської нетерпимості на побутовому рівні живить людиноненавистницькі ідеології і уможлиблює крайню нетерпимість аж до засліплення і участі в знищенні, убивстві тощо.

Стаття польської дослідниці А. Добошевської про участь жінок у дисидентському русі 60 – 80-х рр. ХХ ст. в Україні є важливим поглядом з-зовні на історію спротиву нонконформістської інтелігенції через оптику жіночого досвіду[2]. 2015-2017 рр. 14 жінок-учасниць дисидентського руху дали наративно-біографічні інтерв'ю за проектом Фондації «Добра воля» спільно Національною радою жінок України.

Дослідниця прагнула і домагалась максимально мінімізувати дистанцію з оповідачками, налагодивши емоційний контакт із ними, аби через власну емпатію відстежити визначальні точки персонального досвіду і сенсові конструкти руху шістдесятництва в цілому. Запропонувавши фокус розпитування на жіночих долях, авторка наразилась не лише на об'єктивні складності, пов'язані з віком і станом здоров'я оповідачок. Йй, по-перше, треба було подолати їх крайню закритість, надбану багаторічним

переслідуванням і самоцензурою, і домогтися атмосфери довіри в розмові з ними. По-друге, авторка спонукала жінок до розповіді власне про себе, а не про чоловіків, про їх справу, пам'ять про них. Щоб роздивитися їхні долі, доводилося «шукати між лініями, на третьому плані фотографій, там, де це невидиме, принаймні на перший погляд» [2, с.243]. Авторка наполегливо долає усталений стереотип упослідженості жіночого тексту в контексті історії, виопуклює голос непомітних і зумисно непомічених Акторів. Екстраполюючи досвід польських дослідниць (Марти Дзидо, Єви Кондратович, Шани Пенн) про участь жінок у русі Солідарності, А. Добошевська пропонує переосмислити роль і вагу жінок в рухові нонконформізму.

Зібраний матеріал інтерпретувався за методикою діалогового перформенсу (А. Портеллі) у двох площинах зчитування подій: «там / тоді» і «тут / зараз». Здійснюючи аналіз та інтерпретацію, авторка у розповіді кожної зі співрозмовниць відстежувала ключові біографічні події (соціалізація, освіта, кар'єра, сім'я) і визначальні меседжі культури опору (підтримка чоловіків, самостояння, виховання дітей). Їй важило не тільки ясно мовлене, навіть повторюване, а й неказане чи недоказане, конче необхідне для розуміння їх особистої історії та історії руху в цілому. Для повноти аналітики дослідниця спеціально вивчала опубліковані документи епохи різного походження для розуміння обставин життя і діяльності.

Дослідниця не лише переконливо показує, що на плечах жінок лежала лєвова частка роботи (передрук / переписування матеріалів, їх зберігання і поширення, комунікація з зарубіжними ЗМІ, матеріально-побутове забезпечення, епістолярна і безпосередня комунікація з ув'язненими, організація групової та індивідуальної солідарності), а й показує, що насправду їхні дії були складником дисидентства. Відтак жіноча участь так само вартісна, як і чоловіча, що офіційно визнана і глорифікована. Її справа не у градусі героїзації, а у ствердженні законів вітальності, що однаково працюють у режимах спротиву, як і вільної життєдії. Понад те, авторка показує, що ціна жіночої стійкості дуже висока: руйнування / калічення родинного кола, злам фахового і кар'єрного шляху, дискваліфікація, публічна стигматизація, фізичне і моральне приниження (допити, обшуки, стеження, перлюстрації), деформація соціальних прав і норм: неможливість влаштування дитини у ясла / садочок; покарання зарплатою (затримка, зменшення, невивплата), ненадання відпустки, путівки, страхування, медичного обслуговування тощо.

З іншого боку, дослідниця спеціально підкреслює не лише способи самозахисту (усамітнення, мовчання, самоізоляція, зречення комфортності), а й самоствердження (винахідництво у доланні заборон: коди листування і усного спілкування, схований графіт; вахтенна праця (позмінно на «материку» і на поселенні); протистояння кримінальним елементам у зонах і таборах; елементарне дбання про зовнішність; насамкінець, незламна відданість обраній життєвій траєкторії, незрадливість і не зреченість чоловіка і вибору. У підсумку авторка резюмує факт суб'єктності жінок у русі шістдесятників, їх опірність маніпуляціям, репресіям системи.

Знана українська історикиня О. Годованська, що має багатолітній досвід збирання усноісторичних свідчень у середовищі учительської інтелігенції, поставила собі за мету з'ясувати, як норми самообмеження і самоцензури в освітянському середовищі спричиняються на пам'яті і артикулюванні минулого[1]. Вона пропонує читачеві простежити, як нормативна з боку системи вимога самоконтролю спочатку була категоричною умовою їх праці в системі радянської освіти, а потім перетворилась або на прокрустову пастку в осмисленні минулого, або правила за схованку «неприпустимого» (недозволеного) пам'ятання.

Розглядаючи самоцензуру як акт свідомого приховування інформації від інших, дослідниця пропонує здійснити аналіз в руслі методології жіночої (гендерної) історії із використанням елементів етнографічного дослідження. Понад те авторка пропонує піддати аналізу не тільки офіційне (публічне) життя жінок-учительок, а й їхній приватний світ. Такий синтез дослідницьких прийомів і методів на рівні міждисциплінарної взаємодії уможливорює системне розв'язання поставленої проблеми за усноісторичними джерелами. Вибір теми і фокус її прочитання визріли у ході численних зустрічей.

Дослідниця розкриває травму радянського через різні рівні – від особистості, малої групи, фахового колективу до суспільства й народу в цілому. Вона на прикладах показує вимушеність самоцензури через страх бути покараним (позбавитися роботи, підвести колектив / начальство, зашкодити близьким). З розповідей ясно, що учительки були свідомі загроз, добре розуміли хто є хто, але (вимушено) приймали правила. Обманювати, неприпустиме удавати за прийнятне, фальшувати, толерувати дрібний злочин, замовчувати, лицемірити – з часом стає нормою серед учительства і відтак поширюється і приживлюється серед дітей, їх батьків тощо. Понад те, дослідниця дійшла висновку, що накинута самоцензура витісняє особисте сумління, поступово починає спрацьовувати на рівні підсвідомості, нерідко деформуючи або й зовсім руйнуючи ментальні структури поведінки. Це, в свою чергу, уможливорює успішне прищеплення радянської моралі, робить незворотними відмову /зречення /відступ від культури власного роду і народу. Дослідниці вдалося на основі текстуального аналізу розкрити приживлення аномального чужого в практики життя (сексотство, доносительство, підкуп, корупція) та його унормування, а потім і обстоювання та оберігання.

Наукова розвідка докторанта Національного університету «Києво-Могилянська академія» М. О. Кислого[3] є яскравим прикладом неординарного локального усноісторичного дослідження від його проєктного задуму, розробки програми і запитальників, постановки мети і завдань, вибору реципієнтів, збору матеріалу, його аналізу та представлення і власне авторської рефлексії. Від самого початку автор визначає низку особливостей своєї роботи: просторово-часовий реєстр розповідей та їх фокус; мовний режим; перестороги, ризики і небезпеки здійснюваних діалогів тощо. Зрозуміло, такий готовності автора передувала його стала зануреність у проблему кримськотатарських наративів і якісна фахова обізнаність.

Ракурс авторської аналітики заданий через ключовий концепт статті – «нові старі наративи», в якому передбачається а) новий підхід в аналізі відомих оповідей; б) нова інтерпретація і рефлексія автора; в) нова сутність / обличчя відомого співрозмовника. У вступній частині статті автор вводить читача не лише в свою лабораторію дослідження, а, по суті, налаштовує його на хвилю сприйняття і розуміння, відкидаючи, з одного боку, стереотипні марні очікування в цьому полі дослідження, чітко окреслюючи предмет своїх студій, а з іншого – увиразнює їх оригінальну оптику, а саме визрівання і утвердження громадянської позиції у кримськотатарському суспільстві.

Нам у цій статті, окрім достатності і репрезентативності самостійно зібраних дослідником усноісторичних джерел, імпонує його культура в оперуванні отриманою з них інформацією, як і його особисте поводження зі своїми оповідачами в режимі безпосереднього контакту і мисленнєвого діалогу в роботі з текстом.

Кейс-дослідження М.-О. Кислого є вдалим прикладом усноісторичних досліджень з «незакінченим» минулим, авторові вдалося не лише переконливо уникнути його політизації, а й показати сутнісні процеси сучасної історії на глибинному рівні свідомості і культурної пам'яті кримських татар.

Таким чином, зі зростанням популярності усної історії і долученням до відповідних ініціатив і проектів все більшого числа активістів та представників неакадемічних сфер, гострої актуальності набуває питання співпраці поміж науковцями і активістами, поєднання академічних і громадських вимірів усної історії, взаємодії різних середовищ задля забезпечення і якості усноісторичних джерел, і суспільної користі усноісторичних проектів.

Джерела та література

1. Годованська О. «Ну я не хочу називати прізвища. Ти вже не записуєш?»: самоцензура як вірогідна схованка // Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць. К., 2021. С.255-270.
2. Добошевська А. Участь жінок у дисидентському русі 60 – 80-х років в Україні // Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць. К., 2021. С.235-252.
3. Кислий М.-О. Особливості проведення усноісторичних досліджень в сучасному Криму та нові старі наративи// Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць. К., 2021. С.271-285.
4. Кісь О. Усна історія в сучасній Україні: здобутки і виклики часу. URL: <https://ua.boell.org/uk/2017/01/16/usna-istoriya-v-suchasniy-ukrayini-zdobutki-i-vikliki-chasu>
5. Отріщенко Н. Публічні усноісторичні проекти в Україні: між «наданням голосу» й інструменталізацією// Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць. К., 2021. С.59-77.
6. Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. 352 с.
7. Усач А. «То не німці...»: місцеві винуватці Голокосту в неєврейських усноісторичних свідченнях// Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць. К., 2021. С.143-162.
8. Ханенко-Фрізен Н. Наративні репрезентації індивідуальної дієздатності в селянських усних історіях про колгоспні часи // Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть. зб. наук. праць. К., 2021. С.79-108

УДК 141.319.8:355.01: 930.2

УСНА ІСТОРІЯ ЯК ПІДґРУНТЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВОЄННОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Т. В. Цимбал

У статті розглядається сутність та особливості воєнної антропології як філософської галузі знань, що досліджує проблему буття людини в умовах війни. Визначено предметну сферу, завдання, структуру та методологію досліджень воєнної антропології. Підкреслено особливе значення розвитку даного розділу філософського знання в сучасній Україні, в умовах війни, розв'язаної росією. Визначено можливості методу усної історії в дослідницькому просторі воєнної антропології та окреслено нові методи інтерпретацій інтерв'ю в контексті співвідношення індивідуальної та колективної пам'яті.

Ключові слова: війна, воєнна антропологія, особа, усна історія, пам'ять.

The article examines the formation, essence and features of military anthropology as a philosophical field of knowledge that investigates the problem of human existence in war conditions. The subject area, tasks, structure and methodology of military anthropology research are defined. The special importance of the development of this section of philosophical knowledge in modern Ukraine, in the conditions of the war unleashed by russia, is emphasized. The possibilities of the oral history method in the research space of military anthropology are determined and new methods of interview interpretation are outlined in the context of the relationship between individual and collective memory.